Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства "Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"

КУРСОВА РОБОТА

Фінансовий ринок

(назва дисципліни)

За темою: Валютні ризики та методи їх хеджування в зовнішньоекономічній діяльності підприємств України

студентка VII курсу,

спеціальність: Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Урбанчук Сніжана Русланівна

(прізвище, ім'я, по-батькові студента)

Група ІН8-8-22 Б1ФБС (4,6 з)

Прізвище та ініціали викладача : Оліх Г. І.

Прізвище та ініціали фахівця деканату : Лівшун С.В.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Економічна сутність валютного ризику та його класифікація 5

1.2. Теоретичні підходи до управління валютними ризиками 7

1.3. Нормативно-правове регулювання управління валютними ризиками в Україні та міжнародна практика 12

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Оцінка валютної нестабільності та чинників її формування в Україні 15

2.2. Валютні ризики в експортно-імпортній діяльності підприємств 18

2.3. Оцінка інструментів управління валютними ризиками, що застосовуються українськими підприємствами 21

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ 24

ВИСНОВКИ 26

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 28

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації, фінансової нестабільності та посилення зовнішньоекономічної інтеграції управління валютними ризиками набуває ключового значення для українських підприємств. Посилення волатильності валютних курсів, зумовлене воєнним станом, інфляційним тиском, зміною монетарної політики держави та коливанням світових фінансових ринків, формує нові виклики для суб’єктів господарювання, що здійснюють експортно-імпортні операції, залучають інвестиції або кредитуються в іноземній валюті. У таких умовах валютний ризик перетворюється на один із найвагоміших фінансових ризиків, впливаючи на рівень прибутковості, ліквідності, конкурентоспроможності та фінансової стійкості підприємств. Валютний ризик (foreign exchange risk) – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали. Валютний ризик є специфічним видом ринкового ризику. Його сутність полягає в можливості фінансових втрат за балансовими та позабалансовими статтями у зв'язку зі зміною ринкових умов і, відповідно, з рухом ринкових валютних курсів. Ці фінансові втрати можливі в разі переоцінювання відкритих валютних позицій або проведення операцій на строковому ринку.

Для українських компаній, особливо тих, що активно функціонують у сфері ЗЕД, курсові коливання означають не лише потенційні втрати, а й можливості, які за умови грамотного управління можуть трансформуватися у фінансові переваги. Саме тому в Україні зростає попит на ефективні інструменти хеджування, серед яких особливе місце займають фінансові деривативи — форварди, ф’ючерси, опціони, валютні свопи. Їх використання потребує не лише економічних знань, а й розуміння законодавчих, організаційних та стратегічних аспектів управління ризиками.

Водночас розвиток ринку валютного хеджування в Україні залишається обмеженим через недосконалість фінансової інфраструктури, недостатню законодавчу підтримку, низький рівень фінансової грамотності підприємств і

обмежений доступ до біржових інструментів. Це обумовлює необхідність дослідження теоретичних засад управління валютними ризиками, аналізу сучасного стану їх хеджування та визначення перспектив розвитку цього ринку.

Метою курсової роботи є дослідження сутності валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств України, аналіз практики їх управління та обґрунтування напрямів підвищення ефективності хеджування в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- ✓ розкрити теоретичну сутність валютних ризиків та їх класифікацію;
- ✓ дослідити підходи до управління валютними ризиками в науковій теорії та практиці;
- ✓ охарактеризувати нормативно-правові механізми регулювання валютних ризиків в Україні та за кордоном;
- ✓ здійснити аналіз чинників валютної нестабільності в Україні в період 2020–2025 років;
- ✓ оцінити ризики, що виникають у процесі експортно-імпортної діяльності підприємств;
- ✓ визначити ефективність інструментів хеджування валютних ризиків, які використовуються в Україні;
- ✓ запропонувати напрями вдосконалення системи управління валютними ризиками у зовнішньоекономічній діяльності підприємств.

Об’єктом дослідження є процес управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності підприємств України.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційні та практичні аспекти застосування інструментів хеджування валютних ризиків.

Інформаційною базою дослідження виступають нормативно-правові акти України, статистичні дані Національного банку України, Міністерства економіки, звіти міжнародних організацій (IMF, OECD, World Bank), публікації вітчизняних і зарубіжних науковців, а також аналітичні матеріали біржових і фінансових установ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Економічна сутність валютного ризику та його класифікація

Валютний ризик — це як тінь, яка постійно супроводжує будь-яке підприємство, щойно в його житті з'являється іноземна валюта. Для зовнішньоекономічної діяльності це не «додатковий нюанс», а одна з ключових загроз, від якої залежать і собівартість, і прибуток, і конкурентоспроможність.

У науковій літературі немає єдиного «канонічного» визначення валютного ризику, але є кілька підходів, які доповнюють один одного.

Так, Г. Вербицька розглядає валютний ризик як «…невід'ємний супровід міжнародних економічних відносин і підкреслює, що він проявляється через можливість недоотримання очікуваних доходів або збільшення витрат підприємства внаслідок значних коливань обмінного курсу, особливо у періоди девальвації національної валюти» [4].

І. Бланк пов'язує валютний ризик із впливом змін обмінного курсу на майбутні грошові потоки за експортно-імпортними операціями: підприємство ризикує саме тим, що реальний дохід у гривні не відповідатиме очікуваному через зміну курсу між датою укладання контракту та датою розрахунку [3].

В. Ксендзук зосереджується на курсоутворюючому аспекті й визначає валютні ризики як наслідок зміни курсу іноземної валюти стосовно національної, що безпосередньо впливає на результативність зовнішньоекономічних операцій [11].

Узагальнюючи наведені підходи, можна зробити висновок, що валютний ризик — це багатовимірне явище, яке охоплює не лише можливість збитків, а й впливає на ліквідність, грошові потоки, конкурентоспроможність та стратегічний розвиток підприємства.

При розгляді питання про валютний ризик необхідно розглянути класифікацію. Але в економічній літератури немає чіткої класифікації валютного ризику. Можна припустити, що це пов'язано насамперед з труднощами розробки загальних класифікаційних ознак, оскільки: -різноманітні валютні ризики, з

якими постійно стикаються підприємства у своїй зовнішньоекономічній діяльності; -через їх тісний зв'язок між собою неможливо провести чітку межу між ними; -швидкий розвиток грошово-кредитного сектора, що породжує нові види; -відмінності в інтенсивності та динаміці валютного ризику [10].

Саме тому в науковій і практичній площині використовується кілька підходів до класифікації валютних ризиків, залежно від джерел виникнення, характеру впливу, способу управління та наслідків для підприємства. Найпоширенішим є поділ на трансакційний, трансляційний та економічний валютні ризики (рис. 1.1), які мають ключове значення для зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

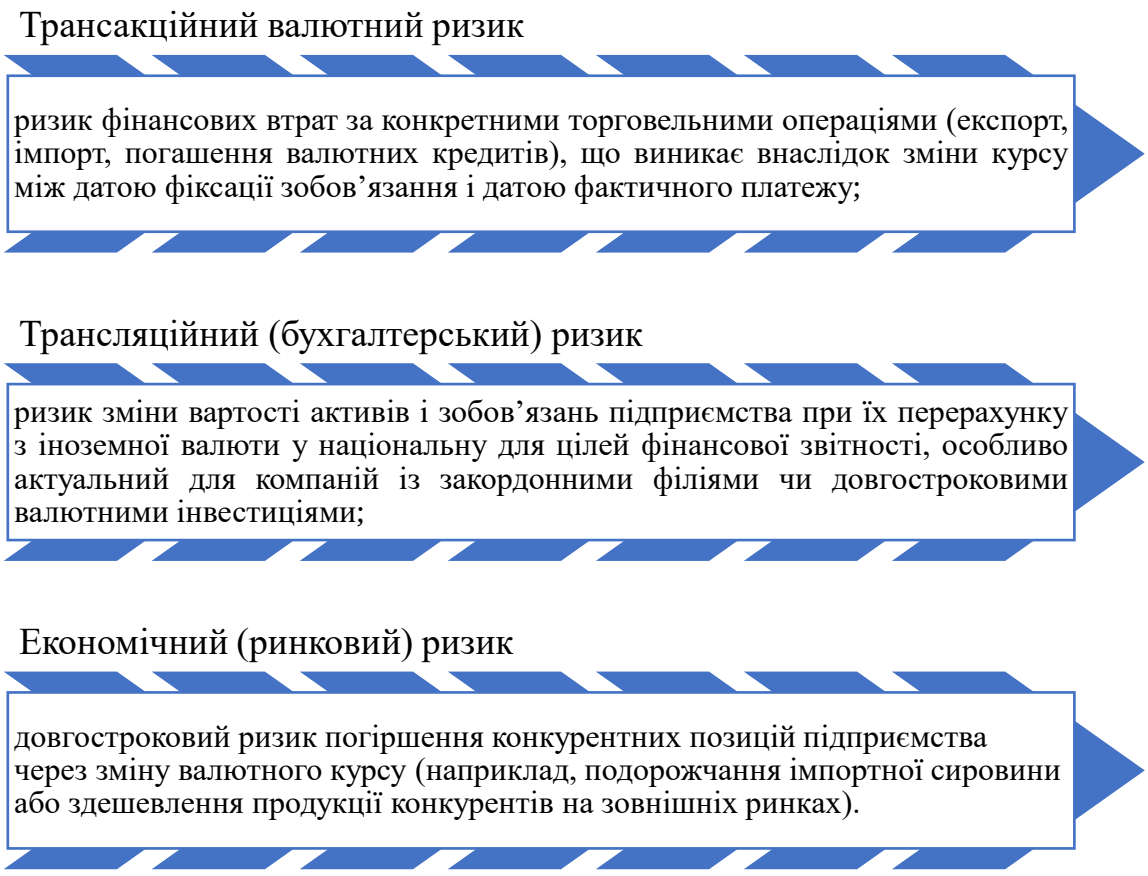

Рис. 1.1. Структурна схема валютних ризиків підприємства

У сучасних дослідженнях пропонуються розширені класифікації, що враховують специфіку посткризового та воєнного періоду. Так, на основі узагальнення літератури виділяють також ризик країни (пов'язаний зі зміною політичної та регуляторної ситуації й можливим запровадженням валютних

обмежень), валютно-кредитний ризик (для позичальників у іноземній валюті) та валютно-депозитний ризик (ризик пов’язаних із поверненням або обмеженим доступом до валютних депозитів).

Під валютним ризиком розуміють ризик для грошових надходжень або розміру капіталу, що виникає внаслідок несприятливого коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали. [12].

Ступінь уразливості суб’єктів господарювання до валютних ризиків у країні залежить від:

– обсягів зовнішньоекономічної діяльності суб’єктів господарювання і, отже, операцій в іноземній валюті, що здійснюються;

– валютної політики і валютного регулювання центрального банку, що визначає ступінь можливості використання тих або інших інструментів зниження валютних ризиків;

– політики курсоутворення в країні (використання фіксованого або плаваючого курсу) [12].

Для зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств практичне значення мають насамперед трансакційний та економічний ризики. Перший безпосередньо впливає на результативність експортно-імпортних контрактів, другий — на стратегічну позицію підприємства на зовнішніх ринках. Саме тому в подальших підрозділах доцільно зосередити увагу на механізмах їх ідентифікації та інструментах хеджування, спираючись як на теоретичні напрацювання науковців, так і на сучасну практику українських компаній.

1.2. Інструментарій управління валютними ризиками

Управління валютними ризиками передбачає комплекс цілеспрямованих дій щодо їх ідентифікації, оцінювання та мінімізації з використанням спеціальних фінансових, організаційних та регуляторних інструментів. Інструментарій управління валютними ризиками формувався поступово – від елементарних методів уникнення валютної залежності до впровадження складних фінансових інструментів хеджування, регуляторного нагляду та ризик-менеджменту.

Валютний ризик в умовах міжнародних економічних відносин є явищем неминучим. Проте підприємствам практично неможливо відмовитися від експортно-імпортної діяльності. І навіть, якщо підприємство не є безпосереднім експортером чи імпортером, тотальна доларизація вітчизняної економіки зумовлює постійну появу валютних ризиків. Тому підприємству необхідно навчитися мінімізувати вплив валютних ризиків на його діяльність [4].

У сучасній економічній літературі прийнято розрізняти традиційні та сучасні методи управління валютними ризиками. Такий поділ пояснюється зростанням складності та диверсифікації валютних відносин у зовнішньоекономічній діяльності, а також переходом від пасивного реагування на ризик до активного його прогнозування, вимірювання та нейтралізації [14].

До традиційних методів управління валютними ризиками належать інструменти, які передусім спрямовані не на активне управління, а на мінімізацію або уникнення потенційних втрат. Найпростішим серед них є уникнення валютного ризику, що полягає у свідомому обмеженні або повній відмові від операцій в іноземній валюті. Підприємства намагаються фіксувати ціни в національній валюті, встановлюють розрахунки у гривні чи застосовують фіксовані курси у контрактах. Такий підхід формально зменшує вплив курсових коливань, однак на практиці є малоефективним, адже в сучасних умовах інтеграції у міжнародні ринки підприємства об’єктивно не можуть уникати валютних операцій без втрати конкурентних переваг і прибутковості [15].

Іншим поширеним підходом є передача або розподіл валютного ризику між сторонами контракту. Це реалізується через включення до договорів валютних застережень, визначення допустимих меж курсових відхилень, використання положень про індексацію або адаптацію ціни. Такий механізм особливо характерний для будівельної галузі, енергетики та довгострокових зовнішньоекономічних угод, де курсові коливання можуть суттєво впливати на кінцеву вартість робіт або послуг. Однак передача валютного ризику не усуває його повністю, а лише переносить відповідальність на контрагента, що часто призводить до ускладнення переговорів та зростання ціни контракту.

Страхування валютних ризиків — один із класичних механізмів управління, що передбачає укладання договорів зі страховими компаніями або використання страхових деривативів. У розвинених країнах цей інструмент використовується досить активно, проте в Україні його застосування обмежене через низький рівень розвитку ринку страхових послуг, відсутність спеціалізованих продуктів та недостатню ліквідність страхових деривативів. Через це підприємства здебільшого змушені покладатися на внутрішні механізми або звертатися до банківських продуктів.

Диверсифікація валютних потоків, на відміну від попередніх методів, передбачає не уникнення ризику, а його частковий розподіл. Вона полягає у використанні кількох валют одночасно — як у розрахунках, так і при формуванні активів та зобов'язань підприємства. Такий підхід дозволяє знизити концентрацію ризику, особливо для великих експортерів та компаній, що працюють на кількох міжнародних ринках. Водночас для малих і середніх підприємств ця стратегія часто є занадто складною і потребує додаткових знань та аналітичної підтримки.

Загалом класичні методи управління валютними ризиками мають переважно пасивний характер: вони дозволяють зменшити вплив курсових коливань, однак не дають змоги активно прогнозувати та контролювати ризик, а тим більше — використовувати його для отримання додаткових фінансових переваг. Саме тому сучасна економічна практика передбачає перехід до ринкових інструментів, зокрема хеджування, управління валютною позицією, ризик-менеджменту та використання деривативів, що й розглядається в подальшому викладі.

На відміну від традиційних методів, сучасний інструментарій управління валютними ризиками базується не на обмеженні або уникненні ризикових операцій, а на їх прогнозуванні, контролі та активному нейтралізуванні з використанням фінансових ринкових механізмів. Найбільш поширеним і водночас ефективним серед них є хеджування за допомогою фінансових деривативів, яке передбачає застосування форвардних контрактів, ф'ючерсів, опціонів і валютних свопів для фіксації майбутнього курсу валюти та захисту від

несприятливих коливань. Національний банк України офіційно визнав хеджування одним із ключових інструментів підвищення фінансової стабільності бізнесу, акцентуючи на необхідності розвитку ринку деривативів та впровадженню механізмів біржового та позабіржового страхування валютних ризиків [21].

Одним із практичних і технічно доступних методів оптимізації валютного ризику є управління відкритою валютною позицією, коли підприємство або банк регулює співвідношення активів та зобов'язань в іноземній валюті. Для банків цей механізм є обов’язковим і контролюється на рівні НБУ відповідно до Положення №64 (2024), однак великі експортоорієнтовані підприємства також дедалі частіше використовують елементи такої стратегії у фінансовому плануванні.

У рамках переходу до сучасної моделі ризик-орієнтованого управління поширення набуває валютний ризик-менеджмент, що поєднує прогнозування курсових трендів, стрес-тестування, оцінювання вартості ризику, аналіз грошових потоків та використання інформаційних систем моніторингу. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на коливання валют, а й моделювати їх вплив на прибутковість, ліквідність і конкурентоспроможність підприємства [5].

Ще одним способом захисту бізнесу від курсової нестабільності є самострахування, або внутрішнє резервування, що передбачає формування власного валютного резерву чи валютного кошика, у якому комбінуються кілька іноземних валют із різним рівнем стабільності. На відміну від страхування у зовнішніх компаніях, цей механізм не потребує витрат на страхові премії, проте вимагає значної ліквідності підприємства.

Завершальну групу складають регуляторні інструменти, що застосовуються не окремими підприємствами, а державою через Національний банк України. До таких засобів належать встановлення валютних обмежень, запровадження валютних коридорів, обмеження відкритих валютних позицій, здійснення валютних інтервенцій, а також макропруденційний нагляд з боку регулятора. Вони особливо актуальні в періоди різкої девальвації, економічної кризи або воєнного стану, коли ринкові механізми втрачають достатню

ефективність, а стабільність валютного ринку потребує централізованого регулювання [18].

Таким чином, сучасний інструментарій управління валютними ризиками ґрунтується на принципах передбачуваності, гнучкості й поєднання ринкових і регуляторних механізмів. Він не лише забезпечує захист від валютних втрат, а й дозволяє стратегічно планувати валютну експозицію, формувати конкурентні переваги та підтримувати фінансову стійкість підприємства в умовах нестабільності.

З огляду на багатоаспектність валютного ризику, управління ним не може обмежуватися застосуванням лише одного інструмента або домінуванням виключно класичних підходів. На практиці підприємства комбінують різні методи залежно від характеру зовнішньоекономічної діяльності, обсягів валютних потоків, регуляторних обмежень та ступеня їхньої ризикостійкості. В українських умовах, особливо в період воєнної нестабільності, спостерігається поступовий перехід від пасивних, обмежувальних форм реагування (уникнення, страхування, передача ризику) до активного використання ринкових фінансових інструментів, таких як хеджування, управління відкритою валютною позицією, внутрішнє резервування та ризик-менеджмент.

Таким чином, актуальним є не лише розмежування методів за їх змістом, а й порівняння класичних та сучасних інструментів управління валютними ризиками з позиції мети використання, економічної сутності та практичної ефективності. Узагальнення основних відмінностей подано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Порівняння класичних і сучасних інструментів управління валютними ризиками

Група інструментів	Основна мета	Приклади
Класичні	Усунення ризику, зниження впливу валютних коливань	Уникнення, передача ризику, страхування, диверсифікація
Сучасні	Активне управління ризиком, прогнозування, нейтралізація	Хеджування, деривативи, валютна позиція, ризик-менеджмент
Регуляторні	Системне стримування нестабільності на рівні держави	Валютні обмеження, валютний нагляд, макропруденційний контроль

Якщо традиційні підходи націлені більше на обмеження ризику, то сучасний інструментарій дозволяє підприємству передбачати, вимірювати,

контролювати та частково використовувати валютний ризик як елемент стратегічного управління. Це створює основу для переходу до повноцінного валютного ризик-менеджменту, який є предметом аналізу в наступних розділах.

1.3. Нормативно-правове регулювання управління валютними ризиками в Україні та міжнародна практика

Регулювання валютних ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємств базується на поєднанні національного валютного законодавства**,** регуляторних актів НБУ та міжнародних стандартів фінансової звітності і банківського нагляду. З огляду на високий рівень валютної нестабільності в Україні, особливо у період воєнного стану, роль державного регулювання суттєво посилилась, що зумовило необхідність адаптації внутрішніх норм до міжнародної практики.

Ключовим нормативним актом у сфері валютного регулювання є Закон України «Про валюту і валютні операції» №2473-VIII, який визначає правові засади здійснення валютних операцій, порядок відкриття рахунків в іноземній валюті, правила транскордонного руху капіталу та принципи валютного нагляду. Цей Закон визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов’язки суб’єктів валютних операцій і уповноважених установ та встановлює відповідальність за порушення ними валютного законодавства. Метою цього Закону є забезпечення єдиної державної політики у сфері валютних операцій та вільного здійснення валютних операцій на території України [7].

Центральним регулятором у сфері валютних ризиків є Національний банк України, який здійснює монетарну політику, валютний контроль, встановлює порядок проведення валютних інтервенцій, формує міжнародні резерви та визначає режими валютного курсоутворення. Саме НБУ розробив і впровадив ризик-орієнтовану модель валютного нагляду, яка передбачає оцінювання валютної позиції підприємств і банків на основі стрес-тестування та прогнозу курсових коливань [18].

Важливим кроком стало запровадження НБУ в 2023–2025 рр. регуляторних механізмів хеджування валютних ризиків, зокрема деривативів (форвардів, валютних свопів, опціонів), що знайшло відображення у дорожній карті «Розвиток ринків інструментів хеджування в Україні» [НБУ, 2025]. Регулятор наголошує, що наявність ринкових інструментів хеджування є критично важливою умовою для відновлення інвестиційної активності, покращення прогнозованості валютного курсу та підвищення стійкості бізнесу.

У міжнародній практиці управління валютними ризиками ґрунтується на вимогах Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), зокрема МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». У цих стандартах визначено правила ідентифікації, класифікації та оцінювання валютних ризиків, порядок відображення операцій з деривативами, а також розкриття інформації про механізми їх мінімізації у фінансовій звітності. Обидва стандарти офіційно перекладені українською мовою та затверджені Міністерством фінансів України, що забезпечує їх нормативну чинність і обов’язковість застосування підприємствами, які складають звітність за міжнародними стандартами.

Окрім вимог МСФЗ, важливе значення у сфері регулювання валютних ризиків мають рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, які встановлюють принципи ризик-орієнтованого підходу до управління ринковими ризиками, включаючи валютні. У межах цих рекомендацій визначено нормативи достатності капіталу для покриття валютних ризиків, принципи вимірювання ризику та правила обмеження відкритої валютної позиції. З урахуванням євроінтеграційного курсу України Національний банк адаптував положення Базель ІІІ у власних нормативних актах, зокрема в Положенні №64 «Про порядок визначення відкритої валютної позиції банків», яке регламентує допустимий рівень валютної експозиції та механізми контролю за курсовими коливаннями [20].

Варто зазначити, що рекомендації Базель ІІІ, хоча й спрямовані насамперед на банківський сектор, мають практичне значення і для підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність і мають значну валютну

експозицію. Це пояснюється тим, що саме банки є ключовими посередниками у валютних операціях, а отже, вимоги до управління їхніми ризиками опосередковано поширюються і на бізнес, що користується банківськими послугами. У цьому контексті Національний банк України наголошує, що «валютний ризик має системний характер і зачіпає не лише банківські установи, а й підприємства-експортери, імпортери та компанії з високим рівнем валютної залежності» [20].

Узагальнюючи, можна зазначити, що нормативно-правове регулювання валютних ризиків в Україні поступово наближається до міжнародних практик, проте все ще має ряд обмежень. На відміну від розвинених ринків, українські підприємства обмежені у доступі до складних похідних інструментів, а валютний ринок характеризується низькою ліквідністю, що обмежує можливості повноцінного хеджування. Водночас посилення ролі НБУ як стратегічного регулятора та поступова лібералізація валютного регулювання створюють передумови для більш ефективного управління валютними ризиками в умовах післявоєнного відновлення економіки.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Оцінка валютної нестабільності та чинників її формування в Україні

Період 2020–2025 рр. для валютного ринку України характеризується підвищеною волатильністю, зумовленою поєднанням зовнішніх шоків, внутрішньої макроекономічної нестабільності та структурних змін у національній економіці. До початку повномасштабної війни основними чинниками курсових коливань були наслідки пандемії COVID-19, розриви логістичних ланцюгів, скорочення експорту та зниження інвестиційної активності. Проте після лютого 2022 року до них додалися воєнні ризики, різке зростання бюджетних витрат, девальваційні очікування та посилення залежності від міжнародної фінансової допомоги [Національний банк України, 2024].

Таким чином, валютна нестабільність в Україні у 2020–2025 роках формувалася під впливом комплексу економічних, політичних та регуляторних факторів, що взаємодіють між собою. Для їх систематизації узагальнимо основні чинники у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Чинники валютної нестабільності в Україні у 2020–2025 рр.

Група чинників	Зміст та прояв
Економічні	- Інфляційний тиск, дефіцит бюджету, емісійне фінансування; - Падіння експорту (аграрна, металургійна продукція); - Зростання імпорту енергоносіїв та військової продукції; - Втрата інвестиційної привабливості та скорочення ПІІ; - Деформація валютного ринку — зростання частки регуляторних інтервенцій.
Політичні та воєнні	- Повномасштабна війна, ризики для інфраструктури, портів, логістики; - Геополітична напруженість, санкційні режими; - Залежність від міжнародної фінансової допомоги; - Девальваційні очікування населення та бізнесу.
Регуляторні та монетарні	- Запровадження валютних обмежень, фіксований курс у 2022 р.; - Ліміти відкритої валютної позиції банків (Положення №64); - Макропруденційний нагляд та інтервенції НБУ; - Перехід до режиму керованої гнучкості у 2023 р.; - Обмеження руху капіталу, регулювання репатріації дивідендів.

Однією з ключових рис цього періоду стала трансформація валютного курсоутворення — від режиму плаваючого курсу до фіксації (офіційної прив'язки) гривні у 2022 році, що було необхідним для стримування панічних девальваційних очікувань та захисту фінансової системи. 24 лютого 2022 року через повно-масштабне вторгнення країни-агресора був прийнятий Указ Президента України «Про введення воєнного стану». В свою чергу НБУ прийняв Постанову No 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану». Цей нормативно-правовий документ визначив новий порядок роботи банківської системи України, в тому числі і валютного ринку. В перший день війни робота валютного ринку була повністю зупинена, за виключенням обмінних операцій, та зафіксовано офіційний курс валют. Було заборонено видачу іноземної валюти з рахунків, крім видачі тим суб'єктам господарювання, які здійснювали виконання мобілізаційних планів. Також був введений мораторій на транскордонні валютні платежі та тимчасово заблоковано випуск, обіг електронних грошей та поповнення електронних гаманців [13].

Пізніше, у жовтні 2023 року, НБУ перейшов до режиму керованої гнучкості, який поєднує елементи ринкового курсоутворення та валютних інтервенцій регулятора, дозволяючи згладжувати короткострокові курсові коливання [18].

Оскільки грошово-кредитний інструментарій є одним із найважливіших важелів впливу держави на економічні процеси у ринковій економіці, це зумовлює особливу увагу до дій центрального банку, спрямованих на виконання його конституційної функції – забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Основними чинниками формування валютної нестабільності 2020–2025 рр. були:

- воєнні дії та посилення геополітичної напруги — порушення експорту металу, агропродукції, знищення логістичної інфраструктури, обмеження припливу валюти;
- інфляційний тиск і дефіцит бюджету, що фінансується за рахунок емісійних механізмів та зовнішніх кредитів;

- зростання імпорту енергоносіїв та збільшення потреб у валюті для закупівель військової техніки та товарів оборонного призначення;
- асиметричні валютні обмеження з боку НБУ — заборона купівлі валюти для окремих операцій, обмеження репатріації дивідендів, ліміти на відкриті валютні позиції банків;
- деформування валютного ринку через надмірну присутність держави — обмеження попиту та пропозиції, штучне стримування курсоутворення.

Особливої уваги заслуговує структура валютного ринку, яка в умовах війни зазнала істотних змін: скоротилася частка комерційних операцій, натомість збільшилася роль офіційного сегмента, де НБУ здійснює значні валютні інтервенції. У 2023–2024 рр. частка валютних інтервенцій у загальному обсязі операцій перевищувала 60 %, що свідчить про різке посилення ролі регулятора у формуванні курсової динаміки [20].

Водночас варто зазначити, що курс гривні в цей період не був лише економічною величиною, а набув рис політичного та соціального індикатора. Валютна стабільність стала одним із ключових чинників довіри до уряду, фінансової системи та здатності держави утримувати макроекономічну рівновагу. Це зумовило активне застосування комплексу макропруденційних заходів та валютних обмежень, спрямованих на мінімізацію спекулятивного попиту та захист золотовалютних резервів.

Події 2022–2025 рр. засвідчили, що валютна нестабільність в Україні є не тільки результатом макроекономічних дисбалансів, а й проявом стратегічної вразливості економіки, зумовленої високою залежністю від експорту сировини, зовнішнього фінансування та імпорту енергоносіїв. Саме тому питання управління валютними ризиками на рівні підприємств набуває особливої актуальності, адже вплив курсових коливань безпосередньо відображається на собівартості, прибутковості, ліквідності та конкурентоспроможності бізнесу, що працює на зовнішніх ринках.

2.2. Валютні ризики в експортно-імпортній діяльності підприємств

Експортно-імпортна діяльність за своєю природою безпосередньо пов’язана з операціями в іноземній валюті, тому саме в цій сфері валютні ризики проявляються найбільш гостро. Для українських підприємств, особливо в умовах 2020–2025 рр., валютний ризик став не просто фоновим фактором, а одним з ключових детермінантів фінансового результату та конкурентоспроможності. Коливання курсу гривні щодо долара США та євро впливають на виручку експортерів, собівартість імпорту, структуру витрат, ціноутворення, а відтак — і на рентабельність зовнішньоекономічних операцій [19].

У діяльності експортерів валютний ризик проявляється насамперед через невизначеність майбутньої виручки. Контракт, як правило, укладається в іноземній валюті, тоді як основна частина витрат підприємства (зарплата, енергоносії, логістика всередині країни, податки) є гривневими. Якщо за час між укладанням контракту та фактичним надходженням валюти відбувається зміцнення гривні, то при конвертації експортної виручки в національну валюту підприємство отримує менше гривневого доходу, ніж очікувало. В умовах фіксованого або керовано-гнучкого курсу ситуація зовні стабільніша, однак ризик не зникає повністю — він зміщується у площину регуляторних рішень НБУ, які можуть змінити правила гри (режим курсу, порядок продажу валютної виручки, інтервенції тощо).

Для імпортерів валютний ризик має протилежне спрямування. Закупівля товарів, сировини, комплектуючих чи обладнання здійснюється за іноземну валюту, тоді як реалізація продукції на внутрішньому ринку відбувається переважно в гривні. Девальвація національної валюти у період між моментом формування контрактної ціни і фактичною оплатою імпортної поставки призводить до зростання гривневої вартості імпорту та, відповідно, до підвищення собівартості продукції. Якщо підприємство не має можливості оперативно підвищити продажні ціни (через конкуренцію, регулювання чи низьку платоспроможність споживачів), це прямо зменшує маржу та прибутковість операцій.

Окремою проблемою є часовий розрив між моментами: укладання контракту, відвантаження, митного оформлення, розрахунків та фактичного надходження або списання коштів. Чим довший цикл виконання зовнішньоекономічного контракту, тим вищою є ймовірність суттєвого курсового зсуву. Для багатьох українських експортерів і імпортерів, особливо у сфері машинобудування, будівництва, великих інвестиційних проєктів, такий часовий лаг може становити кілька місяців, а іноді й більше року, що робить валютний ризик стратегічним, а не суто операційним [10].

Значний вплив на валютні ризики експортно-імпортної діяльності має і валютна структура контрактів. Переважання розрахунків у доларах США та євро, за відсутності природного хеджу (наприклад, коли імпорт і експорт здійснюються в одній валюті), формує так звану валютну невідповідність. Підприємство може мати валютну виручку у євро, а зобов’язання за кредитами або постачанням — у доларах США, що створює додаткову нестабільність у разі зміни крос-курсу між цими валютами. Продовження існування кризової ситуації у світі може призвести до наступних ризиків зовнішньоекономічної діяльності:

— ризик невиконання контрагентами своїх зобо в'язань по платежах, що може викликати серйозні фінансові труднощі у підприємства і знизить його ділову репутацію;

— валютний ризик (ризик збитків внаслідок падіння купівельної спроможності валюти за період від підписання договору до його виконання);

— ризик закриття кордонів, що може призвести до невиконання плану поставок [5].

У воєнних умовах додатковим джерелом ризику стали логістичні розриви та перебудова торговельних потоків. Блокування частини морської інфраструктури, зміна маршрутів постачання, переорієнтація на нові ринки, зростання страхових премій за транспортування призвели до того, що частина підприємств змушена була укладати контракти на менш вигідних умовах. Це посилило залежність від курсової динаміки, оскільки будь-яке подорожчання валюти при одночасному зростанні транспортних витрат та страховок множинно збільшує кінцеву собівартість операцій.

Не менш важливою є і поведінкова складова валютних ризиків. В умовах невизначеності підприємства часто демонструють схильність до «курсового очікування»: затримують конвертацію валюти в гривню в надії на вигідніший курс або, навпаки, поспіхом скуповують валюту, очікуючи девальвації. Такі дії підсилюють курсові коливання і можуть створювати додаткові ризики як для самих суб'єктів господарювання, так і для валютного ринку загалом.

Валютні ризики в експортно-імпортній діяльності проявляються також через кредитні та процентні канали. Значна частина зовнішньоекономічних операцій фінансується за рахунок кредитів в іноземній валюті або валютних ліній від банків. У разі девальвації гривні боргове навантаження за такими зобов'язаннями зростає, навіть якщо операційна діяльність підприємства залишається прибутковою в іноземній валюті. Це породжує ситуацію, коли підприємство може мати позитивний валютний грошовий потік, але водночас стикатися із зростанням боргового тиску в національній валюті.

Важливим наслідком сукупності зазначених чинників є зміна підходів до планування та ціноутворення у зовнішньоекономічних контрактах. Підприємства змушені враховувати потенційну волатильність курсу при формуванні контрактних цін, використовувати валютні застереження, скорочувати строки розрахунків, вести переговори щодо часткового або повного хеджування курсових ризиків. Це робить систему управління валютними ризиками не факультативним елементом, а необхідною умовою збереження фінансової стійкості експортно-імпортної діяльності.

У підсумку можна сказати, що валютні ризики в експортно-імпортній діяльності українських підприємств мають комплексний характер: вони поєднують цінові, кредитні, операційні, логістичні та поведінкові аспекти. Їхній вплив посилюється воєнними та макроекономічними чинниками, а також специфікою національного валютного ринку. Це об'єктивно зумовлює потребу в системному застосуванні як класичних, так і сучасних інструментів управління валютними ризиками, що аналізується у наступних підпунктах.

2.3. Оцінка інструментів управління валютними ризиками, що застосовуються українськими підприємствами

Валютний ризик є помірним, хоча волатильність обмінного курсу гривні до долара США дещо зросла. Це призвело до погіршення оцінок рівня валютного ризику з боку банків. Проте зменшення чистої відкритої валютної позиції банків знижує ризик для них. Додатково, збільшення обсягу міжнародних резервів створює комфортні умови на валютному ринку [Петик].

Управління валютними ризиками в українських підприємствах значною мірою залежить від їхнього рівня фінансової стійкості, доступу до ринку капіталу, характеру зовнішньоекономічних операцій та рівня фінансової грамотності керівництва. У 2020–2025 рр. спостерігається поступовий перехід від пасивних, обмежувальних методів впливу на ризик до активного використання ринкових і управлінських підходів із елементами прогнозування та хеджування. Проте на практиці застосування цих інструментів нерівномірне: великі експортоорієнтовані компанії демонструють більшу схильність до використання деривативів і стратегічного ризик-менеджменту, тоді як малі та середні підприємства переважно обмежуються валютними застереженнями, страхуванням і короткостроковим резервуванням.

Одним із найбільш доступних механізмів мінімізації валютних ризиків залишається використання валютних застережень у зовнішньоекономічних контрактах. Підприємства фіксують курс на дату платежу або прив’язують цінові умови до відсотка від поточного курсу. Такий підхід не забезпечує повного усунення ризику, але дозволяє обмежити втрати в межах контракту та розподілити відповідальність між контрагентами. Він широко застосовується у торгівлі сировиною, аграрними товарами та імпортом обладнання, однак не є ефективним у довгострокових контрактах.

Другим поширеним методом є збалансування валютних потоків (натуральне хеджування), тобто встановлення відповідності між валютними надходженнями та зобов’язаннями. Якщо підприємство одночасно є експортером і імпортером, то розрахунки в одній і тій самій валюті частково зменшують ризик конверсії. Цей метод не потребує додаткових фінансових

витрат, але можливий лише за умови диверсифікованої діяльності, що характерно насамперед для великих компаній.

Банківські інструменти хеджування — форварди, валютні свопи, опціони — в Україні використовуються обмежено. Причина полягає у низькій ліквідності ринку деривативів, відсутності біржових інструментів і недостатній підготовленості підприємств до їх застосування. Станом на 2024 р. лише близько 8–10 % українських підприємств використовують деривативи для хеджування валютних ризиків, і здебільшого це великі експортери аграрного сектору, металургії та ІТ-послуг [17]. Водночас НБУ заявив про запуск організованого ринку валютних форвардів у 2025 році, що може істотно активізувати цей сегмент.

Одним із найбільш прийнятних для українського бізнесу інструментів є управління відкритою валютною позицією. Підприємства обмежують різницю між валютними активами та зобов’язаннями, формуючи внутрішні ліміти можливої експозиції. Хоча такий інструмент офіційно регулюється лише для банків, практика його застосування поступово поширюється і на корпоративний сектор. Це особливо актуально для підприємств, що мають валютні кредити або значні запаси імпортної сировини.

У 2022–2024 рр. помітно активізувалося внутрішнє резервування, або самострахування, коли підприємства формують валютний резервний фонд або конвертують частину оборотного капіталу в стійкі валюти (долар, євро, швейцарський франк). Цей метод не потребує складних фінансових інструментів, але вимагає значної ліквідності, що є перевагою лише великих компаній.

На відміну від розвинених ринків, страхування валютних ризиків в Україні не отримало належного розвитку, оскільки вітчизняні страхові компанії не пропонують відповідних продуктів, а страхові премії є надто високими. Це змушує підприємства замінювати пряме страхування хеджуванням через банки або самострахуванням.

Незважаючи на певний прогрес, більшість українських підприємств все ще перебувають на етапі формування системи управління валютними ризиками.

Основними перешкодами для використання ефективних інструментів є низька ліквідність ринку деривативів, недостатній фінансовий потенціал, обмеженість аналітичних систем, а також домінування тактики короткострокового реагування замість стратегічного ризик-менеджменту.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВАЛЮТНИМИ РИЗИКАМИ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Підвищення ефективності управління валютними ризиками в сучасних умовах зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств неможливо забезпечити лише окремими заходами чи разовими рішеннями. Це процес, який потребує одночасного поєднання внутрішніх управлінських дій на рівні самого підприємства, використання доступних фінансових інструментів, а також підтримки з боку держави. Валютна нестабільність у 2020–2025 роках виявилася надто складним явищем, адже поєднала економічні, воєнні, політичні, регуляторні та навіть психологічні чинники. Тому вже недостатньо просто реагувати на коливання курсу — підприємства змушені навчитися передбачати ризики, готуватися до них і вміти ними свідомо керувати.

Перший крок до цього — формування всередині підприємства власної системи управління валютними ризиками. Йдеться не про формальні інструкції, а про реальну практику: коли керівництво регулярно відстежує зміни курсу, аналізує, як вони можуть вплинути на доходи, витрати й грошові потоки, визначає межу допустимого ризику та завчасно планує, як діяти у разі несприятливої ситуації. Сюди належать і внутрішні обмеження щодо обсягів валютних операцій, і продумане планування валютних платежів, і завчасне формування резерву на випадок різкої зміни курсу.

Другий напрям — це застосування фінансових інструментів, які дають змогу заздалегідь зафіксувати курс валюти на майбутній період або частково захиститися від його раптового стрибка. Для імпортерів це може бути фіксація курсу на дату оплати, для експортерів — узгодження умов надходження виручки, а для обох сторін — можливість збалансувати свої розрахунки в різних валютах так, щоб уникнути зайвих конверсій та втрат. Такі методи потребують певних знань, але саме вони дозволяють планувати результати діяльності більш упевнено й не залежати повністю від ситуації на валютному ринку.

Окрему увагу заслуговує так зване внутрішнє або натуральне хеджування — коли підприємство намагається будувати свої розрахунки, закупівлі чи продажі таким чином, щоб уникнути різкої залежності від коливання певної валюти. Наприклад, закуповувати в тій же валюті, в якій отримується виручка, або формувати «валютний кошик», у якому зберігаються різні валюти — для кращої стійкості.

Дедалі більшого значення набуває і цифровий підхід до управління ризиками. Сучасні програми дають змогу вести облік валютних платежів, прогнозувати можливі коливання, бачити, як зміна курсу вплине на прибутковість конкретного контракту чи навіть на фінансовий стан підприємства в цілому. Це дозволяє не просто реагувати, а й обирати оптимальний момент для розрахунків, планувати грошові потоки і вчасно ухвалювати рішення.

Не менш важливою є й державна підтримка. Національний банк поступово створює умови для розвитку організованого ринку, де підприємства зможуть офіційно страхувати свої валютні ризики. Відбувається розширення можливостей для укладання договорів захисту від курсових коливань, удосконалюється правова база, проводиться просвітницька робота для бізнесу. Такі заходи роблять управління валютними ризиками доступним не лише для великих корпорацій, а й для середніх і навіть малих підприємств.

Отже, ефективне управління валютними ризиками вже давно не зводиться до поодиноких дій чи простого очікування стабільності. Це цілісний підхід, у якому поєднуються внутрішня дисципліна підприємства, грамотне використання фінансових можливостей та розроблена державна політика. Саме завдяки такому поєднанню бізнес здатен не лише мінімізувати втрати, а й працювати впевнено, прогнозовано й конкурентоспроможно — навіть у непростих умовах сьогодення.

ВИСНОВКИ

Управління валютними ризиками в зовнішньоекономічній діяльності українських підприємств сьогодні перестає бути суто технічним завданням фінансових менеджерів. Воно перетворилося на стратегічний інструмент виживання бізнесу в умовах воєнної нестабільності, курсових коливань і непередбачуваних глобальних подій. Дослідження показало, що валютний ризик — це не лише про втрати від зміни курсу, а й про стабільність грошових потоків, здатність планувати, утримувати партнерів і не втрачати конкурентні позиції.

Підприємства вже не можуть дозволити собі реагувати на ризики постфактум. Необхідність переходу від пасивних методів до системного валютного ризик-менеджменту стала очевидною. І якщо раніше бізнес обмежувався фіксацією ціни в контрактах чи формуванням резерву, то сьогодні спостерігається поступове впровадження більш гнучких інструментів – хеджування, управління валютною позицією, сценарного аналізу та цифрового моніторингу курсових змін. Поступово формується нова культура фінансової стійкості: коли підприємство не просто захищається, а вміє передбачати і використовувати ризик як інструмент.

Український бізнес ще не повністю готовий до активного використання складних фінансових механізмів, проте зміни вже відчутні. Навіть ті компанії, які не мають доступу до деривативів чи не здійснюють великих експортно-імпортних операцій, починають усвідомлювати важливість валютного планування, диверсифікації валютних потоків і своєчасного аналізу курсової ситуації. Це говорить про поступову трансформацію мислення: від «уникнути» — до «керувати».

Особливого значення набуває синергія: фінансові інструменти, внутрішня управлінська система і державне регулювання мають працювати не окремо, а доповнювати одне одного. Саме взаємодія бізнесу, банківського сектору та Національного банку створює основу для формування в Україні зрілого ринку хеджування та прогнозованого валютного середовища.

Отже, в умовах глобальної невизначеності валютний ризик — це не лише загроза, а й тест на стійкість, гнучкість і здатність бізнесу мислити наперед. Сильне підприємство сьогодні — це не те, яке не має ризиків, а те, яке вміє з ними жити, рахувати і перетворювати виклики на переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущак, Є. М. Вплив зміни валютного курсу на бізнес та економіку: виклики та можливості // Журнал прикладних економічних досліджень. – 2025. – № 2. – С. 58–66.

2. Барановський, О. І. Валютна безпека України : монографія. – Київ : КНЕУ, 2019. – 312 с.

3. Бланк, І. А. Управління фінансовими ризиками : навч. посіб. – Київ : Ніка-Центр, 2019. – 512 с.

4. Вербицька, Г. В. Валютні ризики підприємства: сутність, класифікація та методи управління // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 21. – С. 36–41.

5. Дергачова В. В., Рудніцька Ю. В. Управління ризиками зовнішньоекономічної діяльності в умовах пандемії covid-19. Економіка та держава. 2020. № 12. С. 15–20.

6. Диха, М., Диха, В. Інструменти хеджування в управлінні ціновими ризиками (на прикладі аграрного та енергетичного ринків України) // Економіка України. – 2024. – № 3 (748). – С. 19–36.

7. Закон України «Про валюту і валютні операції». № 2473-VIII від 21.06.2018 р. (ред. від 15.11.2024). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19

8. Квасницька, Р. Інструментарій регулятивного впливу центрального банку на валютні ризики фінансових установ // Грані. – 2025. – № 1. – С. 44–52.

9. Кириченко, О. М., Поліщук, А. В. Управління валютними ризиками при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності // Ефективна економіка. – 2022. – № 8. – DOI: 10.32702/2307-2105.2022.8.33.

10. Кириченко, О. М. Управління валютними ризиками у діяльності підприємств : монографія. – Київ : КНЕУ, 2024. – 268 с.

11. Ксендзук, В. В. Валютні ризики в системі управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства // Економічний простір. – 2015. – № 102. – С. 114–121.

12. Лактіонова, О. А. Управління фінансовими ризиками підприємства. – Київ : Центр учбової літератури, 2020. – 312 с.

13. Марусяк, О. В. Особливості функціонування валютного ринку України в умовах воєнного стану / О. В. Марусяк, М. В. Марич // Економіка та суспільство. – 2023. – № 57. – DOI: 10.32782/2524-0072/2023-57-12

14. Мельник, Т. М. Валютні ризики в умовах воєнної нестабільності // Інвестиції: практика та досвід. – 2023. – № 9. – С. 47–52.

15. Мінкіна, Г. М. Механізми управління валютними ризиками в умовах глобалізації // Фінанси України. – 2020. – № 5. – С. 78–87.

16. Національний банк України. Інформація про валютні інтервенції НБУ (статистика). Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-interventions

17. Національний банк України. Основні тенденції валютного ринку України (листопад 2023). – Київ : НБУ, 2023. – 17 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FX_market_15.11.2023.pdf

18. Національний банк України. Огляд функціонування валютного ринку в період лібералізації (аналітична довідка). – Київ : НБУ, 2024. – 21 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Currency_market_review_2024.pdf

19. Національний банк України. Річний звіт Національного банку України за 2022 рік. – Київ : НБУ, 2023. – 210 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2022.pdf

20. Національний банк України. Річний звіт Національного банку України за 2023 рік. – Київ : НБУ, 2024. – 224 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf

21. Національний банк України. Розвиток ринків інструментів хеджування валютних ризиків : презентація (04.09.2025). – Київ : НБУ, 2025. – 32 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Market_development-04-09-2025.pdf

22. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. – Київ : НБУ, червень 2024. – 96 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H1.pdf

23. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність. – Київ : НБУ, грудень 2024. – 108 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf

24. Петик, Л. О., Нурієва, В. Р. Управління валютними ризиками банківських установ в сучасних умовах // Приазовський економічний вісник. – 2023. – Вип. 4(36). – С. 86–91. DOI: 10.32782/2522-4263/2023-4-14.

25. Петик, Л., & Міщенко, К. (2024). Оцінка банківських ризиків в умовах війни. Економіка та суспільство, (65). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-98

26. Холодна, Ю. Валютне регулювання в Україні: сучасні тенденції та перспективи // Економіка та суспільство. – 2024. – № 43. – С. 12–21.